

عُمْدَةُ السَّالِكِ وَعُدَّةُ النَّاسِكِ

تأليف:

شهاب الدين ابوالعباس أحمد بن النقيب المصري

وفات:

سال ۷۶۹ هجری قمری

ترجمه، تحقیق، تفریح أحادیث و بیان دلایل:

سید مسلم تفت دار

مدرسه امیریہ

جزیره قشم – گیاهدان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بَابُ قَضَاءِ الْحَاجَةِ

وَيَجِبُ الْإِسْتِنْجَاءُ مِنْ كُلِّ عَيْنٍ مُلَوَّتَةٍ خَارِجَةٍ مِنَ السَّيْلَيْنِ،^۱ لَا رِيحَ وَدُودَةَ وَحَصَاةٍ
وَبَعْرَةَ بِلَا رُطُوبَةٍ،^۲ وَتَكْفِي الْأَحْجَارُ^۳ وَلَوْ فِي نَادِرٍ كَدَمٍ،^۴
وَتَعْقِيبُهَا بِالْمَاءِ أَفْضَلُ.^۵

۱. قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَلَيْسَتْ نَجَسٌ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ. صحيح. رواه الشافعي في الأم
۳۶/۱

«و با سه تکه سنگ باید خود را پاک بگرداند». و امر دلالت بر وجوب می دهد.
همچنین یکی از شرایط صحت نماز پاکی بدن است. و چون ما امر به نماز شده ایم پس به
تبع آن، چیزهایی که بر صحت نماز متوقف می شوند نیز بر ما واجب می گردد. امام الحرمین
در الورقات فی أصول الفقه می نویسد:

وَالْأَمْرُ بِإِجَادِ الْفِعْلِ أَمْرٌ بِهِ وَبِمَا لَا يَتِمُّ الْفِعْلُ إِلَّا بِهِ.

۲. زیرا هدف از استنجا، پاکی محل خروج آلودگی است و مواردی که ذکر شد محل خروج را
آلوده نمی سازند.

۳. قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ، فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ بِثَلَاثَةِ
أَحْجَارٍ يَسْتَطِيبُ بِهِنَّ، فَإِنَّهَا تُجْزِي عَنْهُ. حسن. ابوداود ۴۰

هرگاه یکی از شما به قضای حاجت رفت به همراه خویش، سه تکه سنگ ببرد که خود را با
آن ها پاک کند، زیرا سه تکه سنگ او را کفایت می کنند.

۴. در انوار آمده: زیرا عبرت به مخرج انسان است نه به آن چیزی که خارج می شود.

و استنجا کردن واجب می‌شود از هر جرم نجسی که از دو مخرج خارج می‌شود؛ نه از باد، کرم، سنگ و مدفوع خشک. و (استنجا با) سنگ‌ها کفایت می‌کند و اگر چه (خارج شونده) همانند خون، نادر باشد. و به دنبال سنگ با آب (استنجا کردن) بهتر است.

وَيُغْنِي عَنِ الْحَجَرِ كُلِّ جَامِدٍ طَاهِرٍ قَالِعٍ لِلنَّجَاسَةِ^۱ غَيْرِ مُحْتَرَمٍ^۲

۵. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي أَهْلِ قُبَاءَ: ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ﴾ [التوبة: ۱۰۸]، فَسَأَلَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: إِنَّا نَتَّبِعُ الْحِجَارَةَ بِالْمَاءِ. ضَعِيفٌ، كَشَفَ الْأَسْتَارَ عَنْ زَوَائِدِ الْبِزَارِ ۲۴۷

این آیه در مورد اهل قبا نازل شد. «در آن مردانی هستند که دوست دارند پاک شوند و الله عزوجل پاکان را دوست دارد» رسول الله صلی الله علیه و سلم از آنان پرسید. آنان گفتند: ما به دنبال سنگ از آب استفاده می‌کنیم.

در مورد استنجا با آب احادیثی وارد شده، از آن است: يَقُولُ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «إِذَا خَرَجَ لِحَاجَتِهِ، أَجِيءُ أَنَا وَغُلَامٌ، مَعَنَا إِدَاوَةٌ مِنْ مَاءٍ، يَعْنِي يَسْتَنْجِي بِهِ» بخاری ۱۴۹

رسول الله صلی الله علیه و سلم هرگاه برای قضای حاجت خارج می‌شد، من و پسر بچه‌ای می‌آمدیم در حالی که همراه ما ظرفی از آب بود. یعنی رسول الله صلی الله علیه و سلم با آن آب استنجا می‌نمود.

۶. عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: «أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغَائِطُ فَأَمَرَنِي أَنْ آتِيَهُ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ، فَوَجَدْتُ حَجْرَيْنِ، وَالتَّمَسْتُ الثَّلَاثَ فَلَمْ أَجِدْهُ، فَأَخَذْتُ رَوْثَةً فَأَتَيْتُهُ بِهَا، فَأَخَذَ الْحَجْرَيْنِ وَالرَّوْثَةَ» وَقَالَ: «هَذَا رَكْسٌ». بخاری ۱۵۶

رسول الله صلی الله علیه و سلم قصد قضای حاجت نمود. پس مرا امر نمود که سه تکه سنگ بیاورم. من دو سنگ را یافتم و دنبال سومی گشتم اما پیدا نکردم. مدفوع خشک حیوانی را برداشتم و نزد ایشان آوردم. ایشان دو سنگ را برداشتند و مدفوع خشک حیوان را انداختند و فرمودند: این نجس است.

رملی در نهاییه می‌نویسد: رسول الله صلی الله علیه و سلم تعلیل آورد که نجس است و نفرمود که چون سنگ نیست استنجا با آن درست نیست. پس دلیل می‌دهد که اگر با چیز پایی به غیر از سنگ استنجا کرده شود، صحیح است.

و در عوض سنگ کفایت می‌کند هر جامدِ پاکی که کننده‌ی نجاست باشد و محترم نباشد
وَمَطْعُومٍ^۸ كَجِلْدِ الْمُدْكِيِّ قَبْلَ الدَّبَاغِ؛

و خوردنی نباشد، مانند پوست (حیوان) ذبح شده قبل از دباغی.

**فَلَوْ [۱] اسْتَعْمَلَ مَائِعًا غَيْرَ الْمَاءِ [۲] أَوْ نَجَسًا [۳] أَوْ طَرَأَتْ نَجَاسَةٌ أجنبيَّةٌ [۴] أَوْ
 انْتَقَلَ مَا خَرَجَ مِنْهُ عَن مَوْضِعِهِ [۵] أَوْ جَفَّ [۶] أَوْ انْتَشَرَ حَالَ خُرُوجِهِ وَجَاوَزَ الْأَلْيَةَ^۹
 أَوْ الْحَشْفَةَ؛ تَعَيَّنَ الْمَاءُ. " فَإِنْ لَمْ يُجَاوِزْهُمَا كَفَى الْحَجَرُ.**

پس [۱] اگر مایعی غیر از آب استفاده کرد [۲] یا (از) نجسی (استفاده کرد) [۳] یا نجاست بیگانه وارد شد [۴] یا چیزی که از مخرج خارج شد؛ از مکانش انتقال یافت [۵] یا (نجاست) خشک شد [۶] یا هنگام خروجش پخش شد و از سرین یا سر آلت تناسلی عبور کرد؛ (در هر

در تحفه آمده: غیر سنگ بر سنگ - که نص بر آن وارد شده - قیاس گرفته می‌شود. زیرا نزد ما در رخصت‌ها قیاس جایز است به خلاف امام ابوحنیفه.

^۷ به خاطر توهین به آن. مانند نام خداوند، پیامبران و فرشتگان، قرآن، کتاب‌های تفسیر و...
^۸ زیرا اتلاف مال و بی‌احترامی به نعمت خداوند است.

در نهاییه آمده: رسول الله صلی الله علیه و سلم از استنجا با استخوان نهی نمود و فرمود: این توشه‌ی برادران جنّی شماست. مسلم ۴۵۰.

پس وقتی که با طعام جنیان نمی‌توان استنجا کرد طعام انسان‌ها از باب اولی که جایز نمی‌شود.

^۹ قول ضعیفی است. قول راجح این است که با پوست قبل از دباغی استنجا جایز نیست.

در منهج آمده: **وَجِلْدٍ دُبِغَ دُونَ غَيْرِهِ فِي الْأَظْهَرِ.** بنابر قول اظهر که با پوست دباغی می‌توان استنجا کرد اما با پوست دباغی نشده نمی‌توان استنجا کرد.

در تحفه و مغنی آمده: پوست قبل از دباغی اگر از حیوان حلال گوشت باشد، محترم است و اگر از حرام گوشت باشد، نجس است پس در هر دو صورت، نمی‌توان با آن استنجا کرد.

^{۱۰} به باسن گویند. در این‌جا منظور آن قسمت از صفحه‌ی باسن است که هنگام ایستادن به همدیگر می‌چسبند.

^{۱۱} زیرا بکار بردن سنگ و امثال آن، رخصت است. زیرا در حقیقت، اثر نجاست را بطور کامل از بین نمی‌برد. پس به سبب تخفیف بر اُمت، جایز و از آثار باقی‌مانده بر مکان عفو شده است. و رخصت‌ها قدرتی ندارند که از حدود خود تجاوز کنند.

شش مورد) آب تعیین می‌شود. پس اگر از آن دو (از سرین یا سر آلت تناسلی) عبور نکرد؛ سنگ کفایت می‌کند.

وَيَجِبُ إِزَالَةُ الْعَيْنِ، وَاسْتِيفَاءُ ثَلَاثِ مَسْحَاتٍ، إِمَّا بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ، أَوْ بِحَجَرٍ لَهُ ثَلَاثَةُ أَحْرُفٍ، وَإِنْ أَنْقَى بِدُونِهَا،^{۱۲} فَإِنْ لَمْ تُنْقِ الثَّلَاثَةُ وَجَبَ الْإِنْقَاءُ،^{۱۳} وَنُدِبَ إِيْتَارُ^{۱۴}

و از بین بردن جرم (نجاست) واجب می‌شود. و کامل کردن سه مسح (واجب می‌شود) یا به سه سنگ یا به سنگی که برای آن، سه گوشه باشد و اگر چه با کم‌تر از سه سنگ پاک کند. اگر سه سنگ پاک نکرد پاک کردن (با سنگ‌های بیش‌تر) واجب است. و به (عدد) فرد سنت می‌شود.

وَيُنْدَبُ أَنْ يَبْدَأَ بِالْأَوَّلِ مِنْ مُقَدِّمِ الصَّفْحَةِ الْيُمْنَى وَيُمِرَّهُ إِلَى مَوْضِعِ ابْتِدَائِهِ، ثُمَّ يَعْكَسُ بِالثَّانِي، ثُمَّ الثَّالِثِ عَلَى الصَّفْحَتَيْنِ وَالْمَسْرُوبَةِ.^{۱۵} وَيَجِبُ وَضْعُهُ أَوَّلًا بِمَوْضِعِ طَاهِرٍ ثُمَّ يُمِرُّ.^{۱۶}

^{۱۲} . قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْعَائِطِ، فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ يَسْتَطِيبُ بِهِنَّ، فَإِنَّهَا تُجْزِي عَنْهُ. حسن. ابوداود ۴۰

هرگاه یکی از شما به قضای حاجت رفت به همراه خویش، سه تکه سنگ ببرد که خود را با آن‌ها پاک کند، زیرا سه تکه سنگ او را کفایت می‌کنند.
^{۱۳} . زیرا مقصود از استنجا، پاکی است.

^{۱۴} . قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ تَوَضَّأَ فَلْيَسْتَنْزِرْ، وَمَنْ اسْتَجَمَرَ فَلْيُوتِرْ». بخاری ۱۶۱

کسی که قصد وضو دارد، آب به بینی بالا ببرد؛ و کسی که قصد استنجا دارد، به عدد فرد استنجا کند.

^{۱۵} . عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْإِسْتِطَابَةِ فَقَالَ: «أَوَّلًا يَجِدُ أَحَدُكُمْ ثَلَاثَةَ أَحْجَارٍ، حَجَرَيْنِ لِلصَّفْحَتَيْنِ وَحَجَرٍ لِمَسْرُوبَةِ». حسن، سنن دارقطنی ۱۵۳

از رسول الله صلی الله علیه و سلم در مورد استنجا پرسیده شد. فرمود: آیا یکی از شما سه تکه سنگ را نمی‌یابد؟ دو تکه سنگ برای دو صفحه و یک تکه سنگ برای سوراخ مقعد.

و سنت می‌شود که با سنگ اول، از جلو صفحه‌ی راست آغاز کند و آن را به مکان آغازش بکشانند (یعنی یک بار آن را دور بدهد) سپس سنگ دومی را عکس کند (عکس جهت قبلی دور بدهد) سپس سنگ سوم بر هر دو صفحه و سوراخ مقعد (بکشانند). و گذاشتن سنگ، ابتدا بر مکان پاک واجب می‌شود سپس آن را می‌کشد.

وَيُكْرَهُ الْإِسْتِنْجَاءُ بِيَمِينِهِ. فَلْيَأْخُذِ الْحَجَرَ بِيَمِينِهِ وَالذَّكَرَ بِشِمَالِهِ وَيُحَرِّكْهَا.^{١٦}
وَالْأَفْضَلُ تَقْدِيمُ الْإِسْتِنْجَاءِ عَلَى الْوُضُوءِ،^{١٨} فَإِنْ أَخَّرَهُ عَنْهُ صَحَّ،^{١٩} أَوْ عَنِ التَّيْمُمِ فَلَا.^{٢٠}

و استنجا با دست راستش مکروه می‌شود. پس سنگ را با دست راستش و آلت تناسلی را با دست چپش بگیرد و دست چپش را حرکت بدهد. و تقدیم استنجا بر وضو بهتر است؛ پس اگر استنجا را بر وضو به تأخیر انداخت صحیح است یا از تیمم پس نه.

^{١٦} . قول مرجوحی است. قول راجح همان گونه که در تحفه، نهاییه و مغنی آمده: سنت می‌شود که ابتدا سنگ را در مکان پاک بگذارد.

^{١٧} . قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَأْخُذَنَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ، وَلَا يَسْتَنْجِي بِيَمِينِهِ، وَلَا يَتَنَفَّسُ فِي الْإِنَاءِ». بخاری ١٥٤

هرگاه یکی از شما ادرار کرد، آلت تناسلی‌اش را با دست راستش نگیرد و با دست راستش استنجا نکند و در آب نفس نکشد.

^{١٨} . تا این که از خلاف کسانی که واجب می‌دانند، خارج شود؛ و تا این که از باطل شدن وضو به سبب لمس مخرج در امان بماند.

^{١٩} . زیرا وضو با وجود نجاست، بی‌وضویی را بر طرف می‌سازد.

^{٢٠} . زیرا تیمم، بی‌وضویی را بر طرف نمی‌سازد بلکه نماز را مباح می‌گرداند.